İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

Sanat Tarihi Yıllığı
Journal of Art History

Sanat Tarihi Yıllığı
Journal of Art History,
JAH 2025, (34): 407–429

https://doi.org/10.26650/sty.2025.1595431
Başvuru | Submitted 03.12.2024
Revizyon Talebi | Revision Requested 15.02.2025
Son Revizyon | Last Revision Received 24.04.2025
Kabul | Accepted 18.06.2025
Online Yayın | Published Online 30.06.2025

Araştırma Makalesi | Research Article

Açık Erişim | Open Access

Güroymak'ta Eyyubi, Akkoyunlu ve Osmanlı Dönemlerinden Üç Türbe

Three Tombs from the Ayyubid, Aq Qoyunlu and Ottoman Periods in Güroymak

Muhammet Erşed Tokat [1]

[1] Batman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Batman, Türkiye

Öz

Güroymak ilçesi barındırdığı eserler ve özellikle mezar taşlarıyla İslam sanatının önemli bir beldesi niteliğindedir. İlçe merkezinde konumlanan Karanday Aka Kümbetinden farklı bir planlamaya sahip olan üç türbe, sanat tarihi disiplini içerisinde değerlendirilmek amacıyla çalışma dahilinde ele alınmıştır. 13. yüzyılın ilk yarısına ait bir vakfiye kaydına sahip Şeyhan Türbesi ile 1470 tarihli bir kitabesi bulunan Kanireş Türbesi ve herhangi bir kitabe ya da vakfiye kaydı bulunmayan Mışkan Türbesinin mimari özellikleri ve tarihsel süreçleri bağlamında ele alınarak incelenmesi ve bu üç eserin Muş ve Siirt'teki benzer nitelikte yapılarla karşılaştırılması çalışmanın temel amaçlarındandır. Yapıların sahip olduğu dikdörtgen planlama ve iç mekandaki mihrap nişi düzenlemesinin Muş ve Siirt'teki yapılarda tekrarlanması bölgesel bir üslubun varlığını ortaya koymuştur. Şeyhan Türbesi'nin, Eyyubi hakimiyeti altındaki yerel yöneticilerden Nureddin Kutlumuş'un Şeyh Ali Mirce'ye vakfettiği Şeyhan Köyü'nde muhtemelen bir zaviye içerisinde, 1470 tarihli kitabesiyle Kanireş Türbesi'nin ise Akkoyunlu hakimiyetinin tesis edildiği bir dönemde bölgeye atanan Emir Hüseyin bin Emir Şah Ali tarafından inşa ettirildiği anlaşılmıştır. Mışkan Türbesi'nin plan ve malzeme özellikleri itibarıyla 17. yüzyıldan daha önceki bir döneme tarihlenemeyeceği; muhtemelen 19. Yüzyıl Osmanlı döneminde oluşturulmuş bir yapı olduğu üzerinde durulmuştur. Bu çalışmayla Güroymak ilçesindeki Eyyubi, Akkoyunlu ve Osmanlı dini mimarisi içerisindeki üç yapı, mimari özellikleri itibarıyla sanat tarihi disiplini içerisinde incelenmiştir.

Abstract

Güroymak district is an important town of Islamic art with its especially tombstones. Three tombs with a different plan than the Karanday Aka Tomb located in the district centre were considered in the study in order to be evaluated within the discipline of art history. The Şeyhan Tomb with a foundation record from the first half of the 13th century, the Kanireş Tomb with an inscription dated 1470 and the Mışkan Tomb without any record were examined and the comparison of those with similar structures in Muş and Siirt. The rectangular plan of the structures and the repetition of the mihrab niche arrangement in the interior spaces also in the structures of Muş and Siirt revealed the existence of a regional style. It is understood that the Şeyhan Tomb was probably built with a zawiya in Şeyhan Village, which was dedicated to Sheikh Ali Mirce by Nureddin Kutlumuş, one of the local administrators under the Ayyubid rule, and the Kanireş Tomb, with its inscription dated 1470, was built by Emir Hüseyin bin Emir Shah Ali, who was appointed to the region during the period when the Akkoyunlu rule was established. It has been emphasised that the Mişkan Tomb cannot be dated to a period earlier than the 17th century due to its plan and material characteristics; it is probably a structure built in the 19th century Ottoman period. In this study, three structures within the Ayyubid, Aq Qoyunlu and Ottoman religious architecture in Güroymak district.

Anahtar Kelimeler Güroymak · Türbe Mimarisi · Eyyubi · Akkoyunlu · Şeyh Ali Mirce · Pazuki

Keywords Guroymak · Tomb Architecture · Ayyubid · Aq Qoyunlu · Sheikh Ali Mirce · Pazuki

Atıf | Citation: Tokat, Muhammet Erşed, . "Three Tombs from the Ayyubid, Aq Qoyunlu and Ottoman Periods in Güroymak". *Sanat Tarihi Yıllığı–Journal of Art History*, 34 (2025): 407-429. https://doi.org/10.26650/sty.2025.1595431

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Tokat, M. E.

Sorumlu Yazar | Corresponding author: Muhammet Erşed Tokat mersed.tokat@gmail.com

Extended Summary

The district of Guroymak, which is located in the area known as Çukur Plain and forms a part of the wide plain between the cities of Bitlis and Muş, is an important town of Islamic art with its works and especially gravestones. In addition to the Karanday Aka Tomb, which is located in the district centre and dates back to the last quarter of the 13th century, three tombs that are understood to have a different architectural plan were evaluated within the scope of this study in order to be evaluated within the discipline of art history. In this study, three structures in the Güroymak district that can be evaluated within the Ayyubid, Aq Qoyunlu and Ottoman religious architecture were examined within the discipline of art history in terms of their architectural features.

The Şeyhan Tomb, which has a foundation record from the first half of the 13th century, the Kanireş Tomb, which has an inscription dated 1470 and the Mışkan Tomb, which does not have any inscription or foundation record, were examined in the context of their architectural features and historical processes, and these three were compared with similar structures in Muş and Siirt. The rectangular plan of the structures and the repetition of the mihrab niche arrangement in the interior spaces in Muş and Siirt reveal the existence of a regional style. The Hacı Ali Tomb in Çatbaşı in Muş; the Sheikh Selman Tomb in Çalıdüzü and Şeyh Hüseyin and Murad Han Tombs in Beykent in Kurtalan-Siirt; Şeyh Ali Tomb in Çevrimtepe and another tomb in Adakale in Baykan-Siirt have similarities with the Guroymak tombs.

Among the structures, the earliest one is probably a unit of a zawiya in Şeyhan Village, which was dedicated to Şeyh Ali Mirce by Nureddin Kutlumuş, one of the local amirs during the Ayyubid rule in the 13th century. On the other hand, the foundation record of Şeyhan Tomb reveals the Ayyubid domination in the region at the time of Mongols raids even if there is such a thought that Nureddin Kutlumuş is a Dilmaçoglu Prince. Although they have not survived to the present day, structures in the endowed village by Nureddin Kutlumuş prove the existence of an zawiya of Sheikh Ali Mirce for whom the foundation was established.

The Kanireş Tomb with its inscription dated 1470 was built by Emir Hüseyin bin Emir Şah Ali, who was appointed to the region during the period when the Aq Qoyunlu rule was established. Because of this study, the reason for the conflicts between the Pazuki Tribe and the Bitlis Emirate in the 15th and 16th centuries has been better understood, especially based on the Kanireş Tomb inscription. Indeed, there was no evidence that the Pazuki forces were very close to the city of Bitlis before. Again, although there is not enough information about Emir Hüseyin and his father Emir Şah Ali in the inscription, the fact that they are recorded very briefly in the Şerefname suggests that they did not have any administrative qualifications. However, the expressions "Emiru'l Kebir" and "Emiru'l Azam" (both meaning great emir) in the inscription reveal that they were people who held important positions under the Aq Qoyunlu rule. Although it has a similar plan and construction technique with Şeyhan Tomb shows that the tomb in Mişkan Village cannot be dated to a period earlier than the 17th century, it was probably a structure built in the 19th-century.

As a result, it was understood that this rectangular plan with a mihrab niche on one side, reminiscent of the 15th-century masjids in Bitlis and the 17th-century and later tombs in Muş and Siirt, was included in a different group from the other polygonal tombs in the region. It is essential that these three works, which are understood to belong to the emirs who ruled the region during the Ayyubid, Aq Qoyunlu and Ottoman periods and the institutions they endowed, and whose historical background and architectural features are explained in detail within the discipline of art history, should be considered among the cultural assets that need to be protected and should be protected in this sense.

Giriş

Bitlis ile Muş arasındaki geniş ovanın orta kesiminde ve tarihsel süreçte Çukur Ovası olarak adlandırılan bölümde konumlanan Güroymak ilçesi, ismini İlhanlı hakimiyet dönemi merkezi "Oğurmek'in" bir çağrışımıyla elde etmiştir. Yerel olarak, Ermeni dilinde "Yeniköy" manasındaki "Norşen" ismi kullanılmaktadır. Osmanlı döneminde "Çukur Oğurmek" olarak da adlandırılan kesimdeki en eski yerleşimin ovanın kuzeyinde bulunan "Yılankent" olduğu bilinmektedir. Doğudaki Nemrut Volkanı, Grguh (Kirkor) Dağı ve kuzeydeki yüksek tepelerin sağladığı savunma avantajı ile ovanın tarımsal verimliliği kesintisiz bir yerleşim sürecinin yaşanmasını sağlamış olmalıdır. İslami dönem öncesinde Bizans ve Sasani kuvvetlerinin çarpışma sahası olan ve Ermeni Hıristiyanlık müesseselerinin ilk kurulduğu bölgelerden biri olan Daron mıntıkası dahilindeki bu bölgede İslami kurumların ortaya çıkması 13. yüzyılı bulmuş; bir önceki yüzyılda Mervani hakimleri tarafından Ahlat ve Meyyafarikin kentlerini ticari olarak birbirine bağlamak amacıyla Çukur Ovası'nın doğusundaki Rahva'da ve Bitlis'in güneyindeki geçitte han ve kervansaraylar inşa edilmiştir.[1] Öte yandan Çukur Ovası'nda ise cami, mescit ve türbe gibi İslam mimarisine özgü yapıların bu dönemde inşa edildiğini düşündüren bir kalıntı henüz ortaya çıkarılamamıştır. Çukur Ovası içerisindeki ilk İslam mimarisi örneğinin de çalışma dahilinde ele alınacak türbelerden biri olduğu düşünülmektedir. Ovanın iki ucuna konumlandırılan türbeler ile bunlardan daha erken dönemlerde inşa edildiği düşünülen üçüncü türbe de ovanın batısındaki yüksek tepenin ardında bulunan bir köyde konumlanmıştır.

Çalışma dahilinde ele alınan yapılar, 2021 yılından itibaren Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni, Bitlis Valiliği ve Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı'nın (BETAV) destekleriyle Doç. Dr. Hazal Ceylan ÖZTÜRKER DEMİR başkanlığında gerçekleştirilen "Orta Çağ'dan Cumhuriyet Dönemine Kadar Bitlis İli" başlıklı yüzey araştırması sırasında 2023 yılında incelenmiş eserlerdir. Bitlis'in merkez ilçesi ile Ahlat'taki türbe yapılarından farklı bir planlama gösteren, kitabe ve vakıf kayıtları ile yapısal özellikleri üzerinden tarihlenebilen yapıların konum, tarihçe ve mimari özellikleri incelenerek bölge mimarisi içerisindeki yerleri anlaşılmaya çalışılacaktır.

1. Güroymak'ın İslami Dönem Tarihçesi

Muş Ovası ile Rahva Ovası arasında konumlanan, doğusundaki volkanik Nemrut Dağı ile Grgukh (Kirkor) Dağı'nın bulunduğu kesimden daha aşağı bir seviyede bulunması sebebiyle çukur olarak adlandırılan kesim, tarihsel süreçte oldukça hareketli bir geçmişe sahiptir. Bizans ve Sasani mücadeleleri döneminin önemli harekât ve çarpışma merkezlerinden biri olan Daron mıntıkasının bir parçası niteliğindeki bu bölgenin İslami kuvvetler tarafından ele geçirilmesi 7. yüzyıla kadar uzansa da burada yerleşik bir yönetimin kurulmadığı ve bölgenin çoğunda olduğu gibi vergiye bağlama uygulamasıyla yetinildiği bilinmektedir.[2]

Emevi ve Abbasi devirlerinde yereldeki Ermeni Krallara bağlı olarak yönetilen bölge, Müslümanlar tarafından ilk olarak 10. yüzyılın sonlarında Mervani kurucusu Bad b. Dostik döneminde kontrol altına alınmıştır.[3] 1010 yılında tahta geçen Nasru'd-Devle Ahmed b. Mervan dönemine kadar bölgede Mervani

[1] Orhan Cezmi Tuncer, "Diyarbakır-Bitlis Kervan Yolu ve Üzerindeki Hanlarımız," Vakıflar Dergisi XXV (1995), 12; Hazal Ceylan Öztürker Demir, "Bitlis – Tarihi Kermate Yolu Üzerinde İnşa Edilmiş İki Stratejik Yapı: Kefender Kalesi ve Hanı," *Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Uluslararası Teori, Araştırma ve Derlemeler* içinde, Ed. Hakan Altıntaş, Mustafa Mete, Neslihan Bolat Bozaslan, (Ankara: Serüven Yayınları, *2023), 2*:263.

[2] Ghazar P'arpec'i, *History of Armenians V.* Çev. Robert Bedrosian, (New York: Sources of The Armenian Tradition, 1985), 27; Rene Grousset, *Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi*. Çev. Sosi Dolanoğlu, (İstanbul: Aras Yayınları, 2006), 160, 199; Jacques de Morgan, *The History of The Armenian People*, Çev. Ernest F. Barry, (Boston: Hairenick Associates Inc., 1965), 135; İbnü'l Esir, *İslam Tarihi El-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi,* Çev. M. Beşir Eryarsoy, (İstanbul: Bahar Yayınları, 1991), II:489.

[3] İbnü'l Esir, *İslam Tarihi*, IX:36, 37; İbnü'l Ezrak, *Meyyafarikin ve Amid Tarihi (Artuklular Kısmı)*, Çev. Ahmet Savran, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 1992, 77; Grousset, *Ermenilerin Tarihi*, 495.

hakimiyeti tamamıyla tesis edilmiş;[4] bu dönemde Bitlis ve Ahlat arasında bazı ticari hüviyete haiz yapılar inşa edilmiştir.[5] Mervani sonrasında Çukur Ovası üzerine Ahlatşah ve Dilmaçoğlu beyliklerinden hangisinin kesin olarak hükmettiği bilinmese de 12. yüzyılın sonlarında Ahlatşahlar hakimiyetine geçtiği bilinmektedir.[6] 13. yüzyılın başlarında da Melik Necmeddin Evhad tarafından Eyyubi hakimiyetinin tesis edildiği anlaşılmaktadır.[7]

Eyyubi devrinde kuzeydeki Gürcü melikleri ile mücadeleler bölgenin hareketliliğini artırsa da doğudaki daha güçlü bir kuvvete sahip Harezmşahlar Ahlat ve çevresinde önemli yıkımlar gerçekleştirmiştir.[8] Celaleddin Harezmşah'ın Yassıçemen Ovası'nda Anadolu Selçuklu ve Eyyubi orduları karşısında yenilgiye uğraması, ordusunun zayıflamasına ve doğudaki Moğol kuvvetlerinin batıya akınlarının artmasına sebep olmuştur.[9] Ahlat başta olmak üzere bölgede hakimiyet kurmaya başlayan Moğolların İlhanlı kolunu oluşturan Hülâgû ve ardılları tarafından atanan yöneticilerin 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölgede söz sahibi olduğu görülmektedir. Çukur Ovası'ndaki yapılardan günümüze ulaşan en erken tarihli Müslüman yapısı da bu yöneticilerden birine ait olan 1290 tarihli Karanday Aka Kümbeti'dir.[10] Karanday Aka'nın "Melikü'l Ümera ve Emirü'l Kebir" ünvanlarına sahip olması düşündürücüdür. Nitekim dönemin önemli güçlerinden biri olan Eyyubi yöneticilerinin sahip olduğu "Melik" ünvanının Karanday Aka'da da bulunması kendisinin Eyyubiler ile ilişkili olabileceğini düşündürmektedir[11] Yine "Moğollar" tarafından kullanıldığı bilinen "Aka" ünvanı da İlhanlılara tabiiyetin göstergesi niteliğindedir.[12] İlhanlıların bölge valileri yoluyla hükmettiği Çukur Ovası ve çevresinde 1320'lerde önemli bir gelişme yaşanmıştır. Bitlis'in Mutki kırsalında birçok köyle çevrili Huyt mıntıkasının Tab köyünde bir araya gelen aşiretlerin oluşturduğu "Roşkan" isimli bir kuvvet bölgede hakimiyet kurmaya başlamıştır.[13] Ahlat'taki bir mezar taşı ile bazı Ermeni kolofonlarında karşımıza çıkan bu gelişme neticesinde Bitlis Emirliği olarak adlandırılabilecek ve yüzyıllar sürecek bir gücün ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.[14] Bitlis Emirliği'nin, uzun süren bir kuşatma sonrasında Bitlis Kalesi'ni Akkoyunlu ordusuna teslim etmesiyle 1473'te Akkoyunlu hakimiyeti başlamıştır.[15]

Akkoyunlu hakimiyetinden sonra Bitlis Emirliği bölgenin kontrolünü yeniden ele alsa da kısa sürede Safevi Devleti'nin hakimiyet alanına dahil olmuştur.[16] Safevilerin Diyarbakır Eyaleti'ne bağlı olarak yönetilen Bitlis ve çevresi de Emir Çayan Sultan ve ona bağlı yöneticiler tarafından idare edilmiştir.[17] 1514'te gerçek-

[4] İbnü'l Ezrak, *Meyyafarikin Tarihi,* 100 – 105.

[5] Nasır Xosro, *Sefername*, Çev. Erkan Çardakçı, (İstanbul: Avesta Yayınları, 2016), 48, 49.

[6] İbnü'l Esir, *İslam Tarihi,* XII:59.

[7] Ahmet Demir, *Ahlat Eyyubileri Tarihi*, (İstanbul, Nûbihar Yayınları, 2019), 72, 91; İbnü'l Esir, *İslam Tarihi*, XII:59.

[8] İbnü'l Esir, *İslam Tarihi*, XII:227, 228; Demir, *Ahlat Eyyubileri*, 93 – 95.

[9] İbnü'l Esir, *İslam Tarihi*, XII:449 – 451; İbn Bibi, *El-Evamirü'l-Ala'iye Fi'l-Umuri'l-Ala'iye (Selçukname),* Haz. Mürsel Öztürk, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996), I:406-410; Bar Hebraeus, *The Chronicle of Gregory Abu'l-Faraj,* Çev. Sir Ernest A. Wallis Budge, (Amsterdam: Apa-Philo Press, 1976), I:394, 395.

[10] Orhan Cezmi Tuncer, "13. Yüzyıla Ait Üç Kümbet," *Sanat Tarihi Yıllığı* 6 (1976), 97; Hakkı Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2015), 198; Özgür Çetintaş, "Kurgan ve Çadır Mimarisinden Güroymak Karanday Ağa (Kalender Baba) Kümbetine," *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 9/2 (2020)*, 223.

[11] Ahmet Güner, "Melik," *TDV İslam Ansiklopedisi,* c.29, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004), 52.

[12] Faruk Sümer, "Ağa," *TDV İslam Ansiklopedisi,* c.1, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988), 451, 452; Muhammet Erşed TOKAT, "17. Yüzyılda Bitlis Kent Dokusu" (Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2024), 127.

[13] Şeref Han, *Şerefname Kürt Tarihi*, Çev. M. Emin Bozarslan, (İstanbul: Ant Yayınları, 1971), 412; Beyhan Karamağaralı, *Ahlat Mezar Taşları*, (Ankara: Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü, 1972), 33.

[14] Şerif, *Ahlat Kitabeleri*, 75; Avedis K. Sanjian, *Colophons of Armenian Manuscripts, 1301 – 1480*, (Massachusetts: Harvard University Press, 1969), 67, 68.

[15] Şeref Han, *Şerefname,* 450; Sanjian, *Colophons,* 303-307.

[16] Şeref Han, *Şerefname,* 447-461; Anonim, "Viaggio Dvn Mercante Che Fv Nella Persia," *Delle Navigationi et Viaggi,* Ed. Giovanni Battista Ramusio, (Venetia, 1559), II:81.

[17] Faruk Sümer, *Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, (Ankara: Güven Matbaası, 1976), 29-31.

leşen Çaldıran Savaşı ve devamındaki mücadelelerle bölge Osmanlı hükmüne geçmiş; burada ihdas edilen hükümet ve yurtluk-ocaklık sistemleriyle Bitlis Emirliği belli şartlarla Osmanlı payitahtına bağlanmıştır.[18] Bu devirde Van Beylerbeyi Köse Hüsrev Paşa'nın eserlerinin yanı sıra Hıristiyan dini mimarisine ait önemli eserlerin Bitlis Geçidi ile Çukur Ovası arasında inşa edildiği bilinmektedir.[19]

2. Güroymak'ta Üç Türbe

Günümüzde Güroymak idari sınırları dahilinde kalan üç türbe ilçeye bağlı köylerde bulunmaktadır. Nemrut Dağı'nın batı eteklerine kurulan ve Kanireş olarak bilinen Çıtak Köyü Kayacık Mezrasındaki türbenin kalıntıları ovanın kuzey kesiminde konumlanmaktadır. İlçe merkezinin güneybatısındaki Kılhar Tepesi'nin kuzeydoğu eteklerinde konumlanan Kaleli (Mışkan) Köyü'ndeki türbe ile tepenin güneyinde konumlanan Çayarası (Şeyhan) Köyü'ndeki türbe ovanın güney kesiminde yer almaktadır **(G.1)**. Bu bölümde yapıların konum, tarihçe ve tanım bilgileri çizim ve fotoğraflarla desteklenerek sunulacaktır. Ayrıca ölçüleri ve konumlandıkları alanla ilişkileri üzerinden çıkarımlarda bulunulacaktır. Her bir türbe ayrı başlık altında incelenecek; sonraki bölümde bu yapılar kendi aralarında ve benzer örnekler üzerinden değerlendirilecektir.

Görsel 1: *Türbelerin konumlarını gösteren uydu görüntüsü, Google Earth Pro (GEP)*

2.1. Şeyhan Türbesi

2.1.1. Konumu

Van Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 28.06.2008 tarihli ve 235 sayılı kararıyla tescillenen; 28.11.2023 tarihli ve 3778 numaralı kararla koruma sınırları belirlenen Çayarası Köyü Türbesi, Koruma Kurulu tarafından I. Grup Yapı olarak belirlenmiştir. Koruma Kurulu kararı gereği Güroymak İlçesi Çayarası Köyü 131 Ada 5 parselde kaydedilen türbe, Güroymak ilçe merkezinin güneyinde konumlanan Kılhar

[18] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019), II:273-275.

[19] Korkmaz Şen, "Bitlis Kalesi'nde Bulunan Sinan Bey (Kale) Hamamı ve Rölöve Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme," *Erdem* 80, (2021): 161-196; Hazal Ceylan Öztürker Demir, "Bitlis'te Az Bilinen Bir Anıtsal Mimari Örneği: Yumurtatepe (Papşin) Kilisesi," *The Turkish Online Journal of Design, Art And Communication 12/4* (2022), 1012, 1013; Hazal Ceylan Öztürker Demir, "Yeni Tespitler Işığında Bitlis'te Kiliseden Camiye Dönüştürülen İki Yapı Örneği: Kireçtaşı Köyü Cami ve Arıdağ Köyü Cami," *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 22/3 (2023), 789, 793; Hazal Ceylan Öztürker, Demir ve Muhammet Erşed Tokat, "Orta Çağ'dan Cumhuriyet Dönemine Kadar Bitlis İli 2022 Yılı Yüzey Araştırması Sonuçları," *39. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt 2* içinde. Ed. Erol Evcin, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2024), 285-301; Muhammet Erşed TOKAT, "Matrakçı Nasuh'un Bitlis Minyatüründe Kentin Mimari Dokusu," *Sanat Yazıları* 51, (2024): 549-565.

Tepesi'nin de güneyinde, dağlar arasındaki günümüzde Çayarası olarak adlandırılan Şeyhan Köyü'nde bulunmaktadır. 5 numaralı parseli kaplayan mezarlık alanının doğusunda yer alan türbe zaman içerisinde birçok onarım geçirmiş bir görüntüye sahiptir **(G.2).**

Görsel 2: *Şeyhan Türbesi'nin uydu görüntüsü (GEP) ve batı yönden görünüşü*

2.1.2. Tarihçesi

Şeyhan Türbesi hakkında arşivlerdeki bazı belgelerden yararlanılmıştır. Bunlardan en erken tarihlisi 1292/1876 yılına ait olan bir belgede 645/1247 tarihli asıl vakfiyenin 800/1398, 1014/1605 ve 1090/1679 tarihlerinde yenilendiği aktarılmaktadır.[20] Yine bu belgedeki şecere kaydı Şeyh Ali ve nesebi hakkında ayrıntılı bilgi içermekte; şecerenin de 945/1538, 1024/1615 ve 1092/1681 tarihlerinde yenilendiği vurgulanmaktadır.[21] 1292/1876 tarihli başka bir belge, *"645/1247 tarihli belgenin tercümesidir"* ibaresiyle orijinal vakfiyenin içeriği hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır **(Ek 1)**.[22] Tercümede:

> *"Sülale-i müluk ve e'azım Melik Nureddin Kutlumuş bin Melik Said Abdullah'ın... kendi tasarrufunda bulunan kıble yönünde Pavik ve Pakok Dağı kayası, doğuda Hatısor karyesi ve siyah taş, kuzeyde Sarfurkar? kayası ile Kılhar Kalesi'ndeki Calasun? Dağı yolu, batıda yolun alt tarafında Pakok karyesi tarafında beyaz taş ile sınır; Karabo, Pakok ve Hatisor adlı üç karyenin arasında ve Kılhar Kalesi nahiyesi dahilinde bulunan Harhafo Köyü'nü bütün orman, mera, mezra ve arazileriyle birlikte Şeyh Ali Mirce bin merhum Abdulmelik el-Feka'i el-Abbasi"*

adına vakfedildiği anlaşılmaktadır. Yine bunların Şeyh Ali'nin evlatları ve soyundan kişiler tarafından tasarruf edilmesi ve bu soy durduğunda da Kabe'ye bağışlanması gerektiği belirtilmektedir. Rumi 1305/1889 tarihli başka bir belge ise 1014/1605 tarihli belgenin tercümesini içermektedir.[23] Bu belgede de yukarıda sözü edilen bilgilerin tekrarlandığı görülmektedir. 1292/1876 tarihli ilk belgede ayrıntılı olarak anlatıldığı üzere, 800 tarihli vakfiyeden 1014 tarihinde alınan kopya ile 645 tarihli asıl vakfiyeden 1090 tarihinde alınan kopyalar, yukarıda sözü edilen belgeler ve Bitlis Vakfiye Kayıt Defteri'ndeki kayıtlarla büyük oranda örtüşmektedir.[24] Söz konusu belgelerle orijinalinin 645/1247 tarihli olduğu iddia edilen ve yukarıda zikredilen vakfiyeden Şeyhan Türbesi'nin ilk kuruluşunun 13. yüzyıla dayandığı söylenebilir. Şeyh Mirce olarak bilinen Şeyh Ali adına oluşturulan vakıf bu köydeki türbe ve muhtemelen bir zaviyeyle ilişkilidir. Tam adı *"eş-Şeyhu'z-Zahid el-Vari'u'l-Badi' en-Naki'u't-Tekyeti'ş-Şeyh Ali el-Ma'ruf Şeyh Mirce bin Merhum Abdulmelik el-Feka'i*

[20] Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Evkaf Vakıflar (EV.VKF.), 14/18.2, 3, 19 Kanun-i Evvel 1292 (31 Aralık 1876)

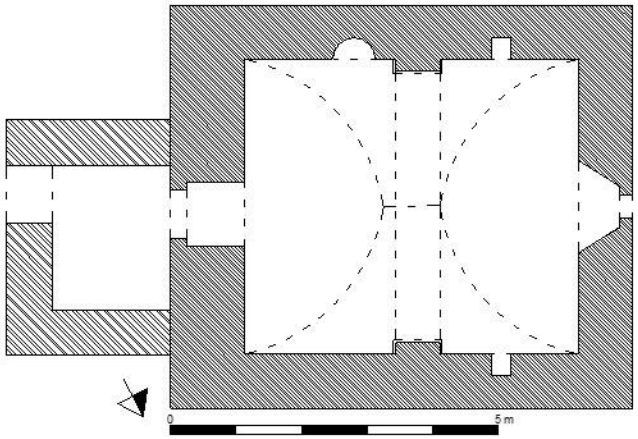
[21] BOA, EV.VKF.14/18.2, 1, 2.

[22] BOA, Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO.), 583-1, 1, 5 Zilhicce 1292 (2 Ocak 1876).

[23] BOA, HR.TO., 561-135, 1 – 3, 19 Teşrin-i Evvel 1305 (31 Ekim 1889).

[24] Rahmi Tekin, *Vakıf Kayıtları Ekseninde Bitlis'in Kültür Mirası*, (Ankara: Hece Yayınları, 2021), 203-207, 258-263, 270, 271.

el-Abbasi"[25] olan Şeyh Ali adına kurulan türbe ve ölümünden önce ilmi ve dini faaliyetlerini yürüttüğü tekkesinin Şeyhan Köyü'nde konumlanmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Görsel 3: *Şeyhan Türbesi Planı*

2.1.3. Yapının Tanımı

Günümüzde Çayarası olarak adlandırılan Şeyhan Köyü'ndeki türbe mezarlık alanı içerisinde, mezarlığın doğusunda konumlanmış doğu-batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen bir plana sahiptir **(G.3)**. 7,05x6,15 m ölçülerindeki dikdörtgen yapının doğu ucunda sonradan eklendiği anlaşılan ikinci bir mekân bulunmaktadır. Doğu yöndeki giriş kapısını koruma altına alan bu ek mekânın ölçüleri 3,30x2,50 m'dir.

Yapının kırma taş malzemeli dış cephesi herhangi bir hareketin bulunmadığı oldukça sade bir görüntü arz etmekte; üstte sac malzemeli kırma çatıyla kaplı olan türbenin batı cephesindeki pencere açıklığı ise cephenin aksine kesme taş malzemeyle çerçevelenmiş vaziyettedir. Dış cephe duvarlarının yaklaşık yarısı toprak altında kalmış ve türbenin etrafında geniş bir hazire oluşmuştur **(G.4)**. Günümüzde de kullanılmaya devam eden mezarlıktaki mezar taşlarının genel olarak 19. yüzyıl ve sonrasına ait olduğu görülmektedir. Türbenin doğu cephesinde bulunan kapı açıklığı yukarıda da zikredilen daha küçük bir bölümle koruma altına alınmış vaziyettedir. Bu bölümün kuzey tarafında basit bir mezar bulunmaktadır. Buradan iki basamaklı bir merdivenle ulaşılan dıştan dikdörtgen formlu, içten yuvarlak kemer alınlıklı ana giriş açıklığı, türbe içerisine de iki basamaklı bir merdivenle geçit vermektedir **(G.5)**.

Görsel 4: *Türbenin güney cephesi ve giriş kapısı*

[25] BOA, EV.VKF.14/18.2, 3; Bilal Yılmaz, "*Muş Vakıfları*" (Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2009), 147; Mithat Eser, "Selçuklular Döneminde Muş ve Çevresi," *Turkish Studies 9/1 (2014)*, 198.

Görsel 5: *Batı penceresi ve mihrap nişi*

Ancak söz konusu merdivenlerin türbe etrafındaki zemin kotunun yükselmesi sebebiyle sonradan oluşturulduğu düşünülmektedir. İçten dikdörtgen bir planlama gösteren türbenin batı duvarında içe doğru genişleyen bir pencere açıklığı ile güney duvarında yarım daire formlu bir mihrap nişi yer almaktadır **(G.5)**. Sivri kemerli tonozla örtülü türbenin üst örtüsü, ortasındaki bir kemerle desteklenmekte; kemerin batı kesiminde kalan bölümün kuzey ve güney duvarlara denk gelen kısımlarında karşılıklı birer niş bulunmaktadır **(G.6)**. Yapının içten kırma taş malzemeyle inşa edildiği ve son yıllardaki onarımlarla çimento bazlı malzemeyle sağlamlaştırıldığı; üst örtüyü oluşturan tonozun ve onu destekleyen kemerin kesme taşla diğer bölümlere nazaran daha muntazam bir işçilikle inşa edildiği anlaşılmaktadır **(G.6)**.

Görsel 6: *Güney duvardaki nişler ve üst örtü düzenlemesi*

Türbenin içerisinde iki mezar bulunmaktadır. Son dönemin ürünü olan kesme taş malzemeyle örülü mezar alanı iki sıra taşla yükseltilmiş ve şahide olarak da mermer malzeme kullanılmıştır. Bunlardan ortada bulunan mezarın şahidesi üzerinde *"Şeyh Ali El Maruf El Abbasi"* ibaresi dikkat çekerken kuzey duvara bitişik olan mezar taşında *"Şeyh İbrahim oğlu Şeyh Molla Abdulkerim"* yazısı ile doğum ve ölüm tarihi yer almaktadır **(G.7)**.

Görsel 7: *Şeyh Ali ve Molla Abdulkerim'in mezarı*

2.2. Mışkan (Kaleli) Türbesi

2.2.1. Konumu

Van Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 27.08.2015 tarihli ve 987 sayılı kararıyla tescillenen; 28.06.2022 tarihli ve 3174 sayılı kararla koruma sınırları belirlenen Kaleli (Mışkan) Köyü Türbesi, Koruma

Kurulu tarafından I. Grup Yapı olarak belirlenmiştir. Koruma Kurulu kararı gereği Güroymak İlçesi Mışkan Köyü 104 Ada 26 parselde kaydedilen türbe, Kılhar Tepesi'nin kuzeybatı yamaçlarında bulunan ve günümüzde Kaleli olarak adlandırılan Mışkan Köyü'nde konumlanmıştır. 24 numaralı parseli kaplayan mezarlık alanının içerisindeki türbe, üst örtüsünde sac malzemeli çatı, duvarlarında da çimento bazlı harçla örülen duvarlara sahip büyük oranda yenilenmiş bir yapı niteliğindedir **(G.8)**.

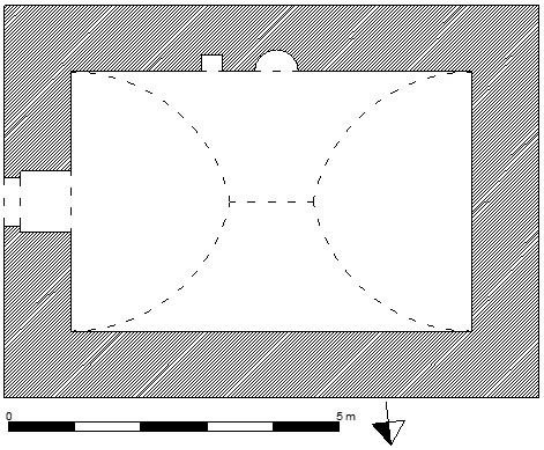
Görsel 8: *Mışkan Türbesi uydu görüntüsü (GEP)ve güney cepheden görünüş*

2.2.2. Tarihçesi

Köy halkı tarafından *"Bapir-i Kal Türbesi"* olarak adlandırılan yapıda yatan kişi ile ilgili ve türbenin tarihi ile ilgili yeterli veri bulunmamaktadır. Köy içerisindeki 1253/1837 tarihli tamir kitabesine sahip mescit, imar faaliyetlerinin geçmişi hakkında fikir verse de bunun türbeyle ilişkisini kurmak olanaksızdır. Yapının günümüzdeki durumu göz önüne alındığında 19. yüzyıldan öncesine tarihlenemeyeceği anlaşılmaktadır. Ancak bu alanda daha eski bir yapının bulunması ve söz konusu yüzyılda bunun yenilenmiş olması ihtimal dahilindedir.

2.2.3. Yapının Tanımı

Günümüzde Kaleli olarak adlandırılan Mışkan Köyü'ndeki türbe bir mezarlık alanı içerisinde, mezarlığın güney kesiminin ortasında konumlanmış doğu-batı yönlü uzanan dikdörtgen bir planlamaya sahiptir **(G.9)**. 8,00x6,00 m ölçülerindeki dikdörtgen kütlenin doğu cephesine açılan dikdörtgen formlu kapı açıklığı türbe içerisine geçit vermektedir. 0,93 m genişliğindeki kapı açıklığı türbelerde bulunan alçak kapı düzenlemesinin aksine yüksek tutulmuştur **(G.10)**. 1,00 m duvar kalınlığı bulunan türbenin iç ölçüleri ise 6,00x4,00 metredir. Güney cephedeki yarım daire formlu mihrap nişi ile bunun doğusundaki ikinci niş iç mekandaki hareketi sağlayan yegâne unsurlardır **(G.10)**.

Görsel 9: *Mışkan (Kaleli) Köyü Türbesi Planı*

Görsel 10: *Mışkan Türbesi giriş kapısı ve mihrap nişi*

Görsel 11: *Türbe üst örtüsü, sanduka ve basit mezar*

Yüksek bir sivri kemerli tonozla örtülü türbe içerisinde iki adet mezar bulunmakta; bunlardan ortadakinin bir sanduka şeklinde işlevlendirildiği görülmektedir **(G.11)**. Mekânın güneydoğu köşesine konumlandırılan mezar ise doğrudan toprağa dikilen sade bir şahideye sahiptir **(G.11)**. İç mekânda duvar örgüsünün düzgün kesme taş malzemeden müteşekkil olduğu görülmekte; batı yönde tonoza yakın bir seviyedeki oldukça basit işçilikle boyandığı anlaşılan hilal ve madalyon şeklindeki süsleme öğeleri de iç mekânı hareketlendirmektedir. Üst örtüyü oluşturan tonozun kesme taşları gövdedekilere oranla daha ince tutulmuş; iç mekandaki taşlar ve mihrap nişinin etrafı beyaz renkli boyayla boyanmıştır.

2.3. Kanireş Türbesi

2.3.1. Konumu

Van Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 26.09.2019 tarihli ve 2420 sayılı kararla tescillenen; 26.09.2023 tarih, 3711 sayılı kararla koruma sınırları belirlenen Kanireş Köyü Türbesi, Koruma Kurulu tarafından I. Grup Yapı olarak belirlenmiştir. Karar gereği Güroymak İlçesi Kanireş Köyü 101 Ada 222 parselde kaydedilen türbe, Güroymak İlçe merkezinin kuzeybatısında, Nemrut Volkanının doğu yamacında kurulan ve günümüzde Güroymak İlçesi Çıtak Köyü Kayacık Mezrası olarak adlandırılan köydeki mezarlık alanı içerisinde konumlanmaktadır. 222 numaralı parseli kaplayan mezarlık alanının ortasındaki türbe, üst örtüsü yıkılmış ve oldukça harap bir vaziyette günümüze ulaşmıştır **(G.12)**.

Görsel 12: *Kanireş Mezarlığının uydu görüntüsü (GEP) ve türbenin güneydoğu yönü*

2.3.2. Tarihçesi

Yapının giriş kapısı üzerindeki iki satırlık kitabe, içerdiği bilgiler sayesinde tarihlemeyi ve türbenin kime ait olduğunu açık bir şekilde ifade etmektedir (**G.13**). Kitabenin ilk satırı orta noktasına kadar bir Kur'an ayeti ihtiva ederken oldukça vurgulu bir elif (ا) harfiyle bölünen satırın devamında türbenin imar emrini veren kişinin sıfatları yazılmakta, ikinci satırda da bu sıfatlar ile bani ve burada yatan kişinin ismi, satırın sonunda da tarih ibaresi içermektedir.

Görsel 13: *Kanireş Türbesi kitabesi*

Kitabenin transkripsiyonu ve günümüz Türkçesiyle yazılışı şu şekildedir:

1. **Satır:** *"Elâ inne evliyâullâhi lâ ḫavfun 'aleyhim velâ hum yahzenûn.*[26] *Emera bi'imareti haza'l-merkad es-sa'id eş-şehid ez-zâhid el-'âbid el-'âlim*
2. **Satır:** *el-fazl şeyh eş-şüyuh fi'z-zaman el-emiru'l-e'adilu'l-ekrem Hüseyin Beg ibnu'l-emiru'l-e'azam Şah Ali Beg (fi) sene hamse ve seb'in ve semane mie."*

Metnin çevirisi ise "*Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur; onlar üzülmeyecekler de.*[27] *Bu mezarın imar emrini büyük (e'azam) Emir Şah Ali Bey oğlu mutlu, şehit, zahid, fazilet ve ilim sahibi kul, zamane şeyhlerinin şeyhi, büyük (ekrem) ve adil Emir Hüseyin Bey sekiz yüz yetmiş beş senesinde (875/1470) verdi.*" şeklindedir.

Görsel 14: *Kanireş Türbesi Planı*

2.3.3. Yapının Tanımı

Günümüzde Çıtak Köyü Kayacık Mezrası olarak adlandırılan Kanireş Köyü'ndeki türbe bir mezarlık alanı içerisinde, mezarlığın kuzey kesiminin ortasında konumlanmış doğu-batı yönlü uzanan dikdörtgen bir planlamaya sahiptir **(G.14)**. 6,35x4,40 m ölçülerindeki dikdörtgen kütlenin kuzey cephesindeki dikdörtgen formlu kapı, iki kademeli bir geçiş sağlayan 73,5 cm derinliğinde bir açıklıktan ibarettir **(G.15)**. Üst örtünün yıkılması

[26] Kur'an-ı Kerim, Yunus Suresi, 62. Ayet.

[27] Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an-ı Kerim Meali*, Haz. Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), 232.

sebebiyle büyük oranda hafriyat dolgusu ile zemini tespit edilemeyen iç mekânda, güney yönde bir mihrap nişi ile doğu yönde bir pencere açıklığı bulunmaktadır (**G.16**).

Görsel 15: *Kanireş Türbesi kapı açıklığı ve kuzeybatı ile güneydoğu yönlerden görünüş*

Görsel 16: *Mihrap nişi ve pencere açıklığından görünüş*

Görsel 17: *Mihrap nişi ve kuzey duvardaki taşçı işareti*

Yapının iç mekânında yer alan toprak dolgu, içeride bulunması muhtemel bir mezarın üzerini örtmüş vaziyettedir. Güney yöndeki üçgen alınlıklı mihrap nişi 80 cm genişliğe, 46 cm derinliğe sahiptir **(G.17)**. Düzgün kesme taş malzemeyle inşa edilen yapının kuzey duvarında, üzerinde taşçı işareti bulunan bir taş yer almaktadır **(G.17)**. Daha önce 13. yüzyıla tarihlenen üç Selçuklu dönemi han yapısında karşılaşılan bu işaretin Kanireş Türbesi'nde de bulunması ilgi çekicidir.[28] Mekânın batı yönündeki pencere açıklığının üst kısmı yapının üst örtüsüyle birlikte ortadan kalkmıştır. Pencere açıklığının yanındaki iki niş dışında iç mekânda herhangi bir unsur bulunmamaktadır **(G.18)**.

[28] Ali Rıza Bilgin ve Süreyya Eroğlu Bilgin, "Anadolu Türk Mimarisinde Taşçı İşaretleri: Genel Bir Literatür Değerlendirmesi," *Sanat Tarihi Dergisi 33/1* (2024), 206, 255.

Görsel 18: *İç mekânın doğu yönü ve batı yöndeki pencere açıklığı ile nişlerden görünüş*

Yapının üst örtüsünü anlamamızı sağlayacak herhangi bir geçiş unsuru veya tonoz başlangıcı bulunmamaktadır. Kuzeybatı köşedeki bir taşın diyagonal olarak yerleştirilmesi buradan itibaren bir dönüşün bulunabileceğini düşündürse de taşın en üstte bulunması ve hareketli olması yerinden oynayabileceğini gösterdiğinden kesin bir kanıya varılamamaktadır. Yapının etrafındaki mezarlık alanı içerisinde şahideli ve pehle taşlı mezar yapıları konumlanmıştır. Herhangi bir kitabe ya da süsleme unsuru barındırmayan mezar taşlarının yuvarlak kemerli alınlıkları ve malzemesi itibarıyla Güroymak ve çevresinde çokça bulunan mezar taşlarını anımsattığını söylemek mümkündür.

3. Değerlendirme

1535 yılında Osmanlı Devleti tarafından ilhak edilerek sancak statüsüne düşürülen Bitlis'te bu tarihten sonra yapılan tahrirlerde Şeyhan Köyü ile ilgili bazı bilgilere ulaşmak mümkündür. 1540[29] ile 1555[30] tarihleri arasında yapıldığı düşünülen ve arşivlerde 413 numara ile kayıtlı bulunan tahrir defterinde "Şeyh Pir Han" ismiyle kaydedilen köyün herhangi bir vakıf kaydı olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır.[31] Aynı vadi içerisinde konumlanan Şeyh Pir Han, Hatisor ve Balekan köyleri defterde art arda sıralanmış; Şeyh Pir Han Köyü içerisinde Seyyid Şeyh Mahmud ve Şeyh Osman ile dört kişi daha kaydedilerek toplamda 900 akça vergi alınmıştır. Ancak vergilerin içeriğine dair bir bilgi verilmemiştir. Şeyhan Vakfı'nın içerisinde ismi zikredilen Şeyh Ali'nin kim olduğu ve ne zaman öldüğü ise bilinmemektedir. Yine babası Abdulmelik el-Fekai hakkında da herhangi bir bilgi bulunmadığını söylemek gerekir. Ancak yukarıda sözü edilen şecere kaydında Şeyh Ali hakkında Abbasi soyundan olduklarını ve Halife el-Mehdi'ye kadar bu soyu sürdürebildiklerini söylemek mümkündür.[32] Vakfiyelerde Şeyh Ali'nin babasının Abdulmelik olarak yazılmasına rağmen şecerede Abdullah olarak yazıldığı görülmektedir. *Şeyh Seyyid Ali b. Abdullah* b. İbrahim b. Şeyh Ömer b. Seyyid Abdulvahid eş-Şerifiyyu'l-Abbasi" olarak zikredilen Şeyh Ali'nin nesebi bunun devamında da birkaç kişi isminden sonra *"Mehdi b. Mansur b. Muhammed b. Abdullah b. Abbas'a"* dayanmaktadır.

Türbe içerisindeki Şeyh Ali'ye ait olan mezar taşı, vakfiyede zikredilen Şeyh Ali Mirce'ye ait olabileceği gibi 1292/1876 tarihli belgede bulunan ve vakfiyeyi yeniden yazdıran Şeyh Halil'in babası Şeyh Ali olması da mümkündür. Yapının genel olarak geç dönem özellikleri göstermesi bu kanaatin oluşmasını sağlamaktadır. Ancak burada daha önceki dönemlere ait bir yapının bulunduğu kabul edilmelidir. Günümüzde sağlamlaştırılan kırma taş malzemeli beden duvarlarının erken dönemde inşa edilen yapıya, üst örtüde kullanılan kesme taş malzemeli kuruluşların da yenilemelere ait olması mümkündür. Nitekim 20. yüzyıl başına ait bazı

[29] Emine Altunay, "1540 (H.947) Tarihli Tapu Tahrir Defterine Göre Bitlis Sancağı" (Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1994).

[30] Ahmet Yılmaz, "413 Numaralı Mufassal Tapu Tahrir Defterine Göre Bitlis Sancağı (1555-1556)" (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010).

[31] BOA, Tapu Tahrir (T.T.), 413, 170; Altunay, *1540 Tarihli Tahrir Defteri*, 420, 421.

[32] BOA, EV.VKF., 14/18.2, 1, 2.

belgelerde Şeyhan Köyü'ndeki caminin harap halde olduğu ve bunun onarımına ilişkin arzuhaller köydeki yenileme çalışmalarına dair fikir yürütmemizi sağlamaktadır.

1 Kanun-i Sani 1322/14 Ocak 1907 tarihli bir belgede Şeyh İbrahim Hakkı tarafından Bab-ı Ali'den Şeyhan Köyü'ndeki caminin onarılması amacıyla takdir edilen 2000 kuruştan sadece 1125 kuruşunun alınabildiği ve kalan 875 kuruşun da gönderilmesinin istendiği anlaşılmaktadır.[33] Belgede, 1302 tarihinde başlayan taleplerin 1311 yılının sonuna kadar göz ardı edildiği ve 1312 yılından itibaren de 1125 kuruşun alınarak onarımın gerçekleştirildiği ancak geri kalan 875 kuruşun alındığında onarımın tamamlanabileceği aktarılmaktadır. Şeyhan Camii ile ilgili günümüze ulaşan herhangi bir kalıntı bulunmamaktadır. Ancak yapının tamiratı sırasında türbenin de elden geçirilmiş olması mümkündür. Ayrıca türbedeki Şeyh Molla Abdulkerim'in belgede ismi anılan Şeyh İbrahim'in oğlu olması kuvvetle muhtemeldir.

Vakfiyeyi ilk oluşturan Melik Nureddin Kutlumuş hakkında da yeterli bilgi bulunmamaktadır. Kendisi hakkında bu vakfiye aracılığıyla bilgi sahibi olunan Melik Nureddin'in, Moğol akınlarının yoğun olarak yaşandığı bir dönemde bölgede söz sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Tasarrufunda bulunan ve Güroymak ilçesi ile çevresindeki ovaya hâkim, oldukça yüksek bir tepe üzerinde konumlanan Kılhar Kalesi günümüze ulaşamasa da kalenin konumu gereği korunaklı yapısı Moğol akınlarının yaşandığı dönemde önemli avantajlar sağlamış olmalıdır. Eyyubi Meliki Şihabeddin Gazi'nin oğlu Melikü'l Kâmil Nasıreddin Muhammed'in hüküm sürdüğü bir dönemde Nureddin Kutlumuş ve babasının Eyyubilere bağlı olarak Kılhar Kalesi'ni idare ettikleri söylenebilir.[34] Nureddin'in "Melik" ünvanına sahip olması da bu bağlılığın bir işareti olmalıdır. Ancak Turan, Melik Nureddin'in yarım asırdan daha fazla bir süre önce ortadan kalkan Dilmaçoğlu hakimlerinin soyundan olduğunu ve Eyyubilerin idaresi altında bölgeye hükmettiğini iddia etmektedir.[35]

İkinci yapı Mışkan Türbesi ile ilgili olarak Bitlis'in Osmanlı Sultanı I. Ahmed döneminde Van, Adilcevaz ve Muş livaları beraberinde kaydedilen 730 numaralı tımar icmal defterinde, köyün Dergâh-ı Ali çavuşlarından Sinan Çavuş'a ait bir zeametin içerisinde bulunduğu görülmektedir. Çukur Nahiyesi'ne tabi Mışkan Karyesinin toplam 5000 akçalık gelirinin üçte birinin hisse olarak kaydedildiği görülmektedir.[36] Zeametin başlığına sonradan eklendiği anlaşılan 14 Cemaziyelahir 28/29 Mayıs 1619 tarihli kayıtta karyenin daha önce Halil'in tasarrufundan Ali eline geçtiği ve sonuncunun ölümüyle gelirinin serbest kaldığı vurgulanmaktadır. Burada "Akça: 2700" ibaresi de bulunmaktadır.[37] Mışkan Köyü Türbesi ile ilgili yukarıda da değinildiği gibi köy içerisindeki 1253/1837 tarihli tamir kitabesine sahip mescit ile ilişkisini kurmak olanaksızdır. Ancak bu alanda daha eski bir yapının bulunması ve söz konusu yüzyılda bunun yenilenmiş olması ihtimal dahilindedir. Tapu tahrir ya da tımar icmal defterlerinde başka bir kayıt bulunmayan Mışkan Köyü ile ilgili herhangi bir dini figürün bulunduğunu kanıtlayacak bir veri de bulunmadığından kesin bir kanıya varmak olanaklı değildir. Mışkan Türbesi gibi "Yaşlı Dede" anlamına gelen Bapir-i Kal isimlendirmesine sahip başka bir ziyaret alanı Tatvan'ın Bolalan Köyü İncekaya Mezrası (Por Köyü) içerisindeki bir zaviyede karşımıza çıkmaktadır.[38] Bu alanın tarihiyle ilgili olarak yeterli bilgi sahibi olunmadığından Mışkan Köyü Türbesi ile bağlantısını tespit etmek de mümkün değildir. Türbe içerisindeki mezar taşlarının herhangi bir kitabeye sahip olmamaları ve sade

[33] BOA, Şura-yı Devlet (ŞD.), 426 – 32.2, 1 Kanun-i Sani 1322 (14 Ocak 1907)

[34] İbnu'l Emir İbrahim el-Münşi, *Nuzhetu'n-Nazir ve Rahatu'l-Hatir*. Ed. Yusuf Baluken, (İstanbul: Nubihar Yayınları, 2019), 88; Demir, *Ahlat Eyyubileri*, 228.

[35] Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2022), 130.

[36] BOA, T.T., 730, 127, 29 Zilhicce 1025 (7 Ocak 1617); Orhan Kılıç, "730 Numaralı Van, 'Adilcevaz, Muş ve Bitlis Livaları Tımar İcmal Defteri (I. Ahmed Dönemi)" (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 1989), 175.

[37] BOA, T.T., 730, 127; Kılıç, *730 Numaralı İcmal Defteri*, 176.

[38] Kadir Pektaş ve Gülsen Baş, "Bitlis Güroymak ve Tatvan İlçelerinde Ortaçağ ve Sonrası 2001 Yılı İncelemeleri," *20. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, c.1 (Ankara: Kültür Bakanlığı Dösimm Basımevi, 2003), 53-66.

bir görünüş sergilemeleri tarihleme konusunda yeterli değildir. Yine türbe etrafındaki mezarlıkta bulunan mezar taşlarının da benzer özellikte olmaları yapının geç dönem eseri olduğu kanaatini güçlendirmektedir.

Üçüncü yapı Kanireş Türbesi kitabesinde ismi zikredilen Emir Hüseyin Bey ile babası Emir Şah Ali Bey hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Bitlis ve çevresinin 1470 yılından itibaren başlayan Akkoyunlu kuşatmaları sonrasında, en geç 1473'te ele geçirildiği bilinmektedir.[39] Kitabenin ait olduğu dönem ve bu dönemde bölgeyi yöneten Bitlis Emirliğine mensup olmadıkları anlaşılan bu kişilerin bölgenin el değiştirmesinden sonra yönetimi alan Akkoyunlu Devleti adına hükmettikleri düşünülmektedir. Uzun Hasan tarafından Bitlis ve çevresini ele geçirmek amacıyla görevlendirilen Süleyman Bican Bey ve emrindeki birçok beyin birkaç yıl süren kuşatmaları neticesinde Emir İbrahim'in 1473'te Bitlis Kalesi'ni teslim ettiği bilinmektedir.[40] Bitlis ve çevresini ele geçiren Süleyman Bey'in daha sonra nasıl bir tasarruf yaptığı ve kent ve çevresini kimlerin hükmüne bıraktığı bilinmemektedir. Ancak Kanireş Türbesi'ndeki kitabe, kuşatmaların başladığı 1470 yılında Çukur Ovası ve çevresinin Akkoyunlu bağlılarının elinde olduğunu göstermektedir.

Şerefname'de zikredilen Pazuki Aşiretine mensup yöneticilerden ilkinin Hüseyin Ali adında olduğunun vurgulanması; yine bunların Kiği, Erciş, Adilcevaz ve Eleşkirt mıntıkalarında yönetici olduklarının savunulması Kanireş Türbesi'ndeki Emir Hüseyin ile ilişkili olabileceğini düşündürmektedir. Pazuki Aşiretinin Halidbeyli ve Şekerbeyli olarak iki kola ayrıldığı; Hüseyin Ali Bey'in ardından Şehsuvar Bey ve Şeker Bey adlı beylerin bulunduğu belirtilmektedir.[41] 868/1464'te Gerger'deki Memluk Valisi'nin öldürülmesi ve kentin Uzun Hasan'a teslim edilmesiyle Pazuki Aşiretinin Akkoyunlu Devleti ile ilişki kurduğu ve bu tarihten sonra birçok harekatta görev aldığı anlaşılmaktadır.[42] Özellikle Emir Yakub zamanında Şehsuvar oğlu Halid Bey'in Çemişgezek ve çevresinde güç kazanması ve doğudaki bölgeleri ele geçirmesi ile Çaldıran Savaşı sırasında da Yavuz Selim tarafından idam ettirilmesi bölgedeki güç dengeleri içerisindeki yerini göstermektedir.[43]

Kanireş Türbesindeki Emir Hüseyin Bey ve babası Şah Ali Bey, Şerefname'de Hüseyin Ali olarak zikredilmiş olmalıdır. Şerefname yazarının, dedesi IV. Şeref Han ile olan mücadeleleri sebebiyle hakkında fikir sahibi olduğu ilk Pazuki Beyi yukarıda zikredilen Halid Bey olduğundan öncesi ile ilgili detaylı bilgi aktarılmamıştır. Ancak Halid Bey'in babası ve atalarının isimleri hakkındaki bilgiler konuya katkı sağlamaktadır. Şerefname'de Hüseyin Ali'nin oğlu Şehsuvar Bey'in bir süre sonra Bitlis Emiri Şeref Han'a tabi olduğunun belirtilmesi de bunların Bitlis çevresindeki bir alanda yönetici olduklarını düşündürmektedir. Emir Şeref'in Bitlis ve çevresindeki hakimiyeti ve özellikle Emir İbrahim ile olan mücadeleleri sırasında Muş'ta yönetici olması Şehsuvar Bey'in de Şeref Han'a tabiiyetini sağlamış olmalıdır.[44]

868/1464'te başlayan Akkoyunlu-Pazuki ittifakı, Akkoyunluların güç kaybetmeleri ve güç dengelerinin değişmesiyle sonlanmış; sonraki süreçte Bitlis'in kuzeyindeki Muş ve çevresinde Pazuki hakimiyetinin sürmesine rağmen Şeref Han'ın hakimiyeti altında Bitlis Emirliği'ne bağlanmıştır. Emir Hüseyin Bey'in torunu Çolak Halid'in aynı zamanda Roşkan Hanedanından Şeyh Emir Bilbasi'nin yeğeni olması Pazukilerle olan ittifakın evlilik yoluyla garanti altına alındığını göstermektedir.[45] Bitlis'te Akkoyunlu hakimiyetinin başlamasından önce de bu aileye bağlı bir mıntıkanın varlığına dair herhangi bir delil bulunmamaktadır. Dolayısıyla Emir

[39] Sanjian, *Colophons,* 303-307.

[40] Şeref Han, *Şerefname,* 449, 450; John E. Woods, *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*, Çev. Sibel Özbudun, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1993), 206, 290.

[41] Şeref Han, *Şerefname,* 374, 375.

[42] Woods, *Akkoyunlular*, 340.

[43] Woods, *Akkoyunlular,* 340; Şeref Han, *Şerefname*, 376.

[44] Şeref Han, *Şerefname*, 462-464.

[45] Şeref Han, *Şerefname*, 463.

Hüseyin Bey'in bölgedeki ilk Pazuki emiri olduğu söylenebilir. Ancak babası Emiru'l-azam Şah Ali Bey'in hükmettiği alanlar hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Kitabede zikredilen Şah Ali Bey adında bir diğer yönetici ise Akkoyunlu Beyliği'ni oluşturan Purnak Aşireti beyleri arasında bulunmaktadır. Yukarıda aktarılan Pazuki Ali Bey'in "Şah" sıfatı bulunmasa da Emir-i Purnak'ın Şah Ali adını taşıdığı bilinmektedir.[46] İlk olarak Akkoyunlu emirzadeleri Hamza Bey ve Ali Bey arasındaki mücadeleler sırasında zikredilen Şah Ali Bey Purnak, Hamza Bey tarafından Diyarbakır Valisi olarak görevlendirilmiş; ancak Ali Bey'in Diyarbakır üzerine gelmesiyle burayı terk etmiştir.[47] Hamza Bey'in ölümü üzerine Cihangir Mirza tarafından hapsedilen Şah Ali Bey'in bir şekilde kurtulduğu ve Uzun Hasan zamanında tekrar ortaya çıktığı görülmektedir.[48] Uzun Hasan'ın birçok seferinde görev alan Şah Ali nihayet 873/1468'de Uzun Hasan tarafından Cizre'yi almak üzere görevlendirilmiştir.[49] Akkoyunlu emirleri arasında Şah Ali Purnak'tan başka aynı adlı birkaç bey daha bulunsa da bunların Bitlis ile olan bağlantılarını tespit etmek olanaksızdır. Dolayısıyla Emir Hüseyin ibn Emir Şah Ali'nin, Şerefname'de zikredilen Pazuki Aşireti emirlerinden ilki, Hüseyin Ali olması daha kuvvetli bir ihtimaldir.

Türbelerin tarihsel geçmişleri ile ilgili değerlendirmelerden sonra mimari olarak değerlendirilmesi gerekir. Dikdörtgen bir planlama gösteren ve güney yönünde birer mihrap nişi bulunan yukarıdaki üç türbenin Bitlis, Ahlat ve Güroymak merkezindeki çokgen türbelerden ayrılan müstakil bir planlamaya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bitlis ve çevresindeki 15. yüzyıl mescit planını tekrarlayan bu yapıların içerisindeki mezarlar bunların birer türbe olduğunu belirtmekte ve bu sayede cami yapısından ayrılmalarını sağlamaktadır. Bitlis merkezdeki Şemsiyye[50], Şeyh İshak[51] ve Şeyh İbrahim[52] mescitlerinde karşımıza çıkan dikdörtgen planlı tonoz örtülü planlamayı tekrarlayan bu düzenlemenin zaviye mescidi niteliğine haiz olduğunu söylemek mümkündür. Ancak söz konusu üç yapının mihrap yönüne dik uzanan dikdörtgen düzenlemeye sahip olmaları türbelerle farklılık göstermektedir.

Şeyhan ve Mışkan türbelerinin ölçüleri itibarıyla mescit planına yakın bir genişlikte oldukları anlaşılsa da Kanireş Türbesi'nin minimal ölçüleri bunun cami olarak kullanılmasını engellemektedir. Dolayısıyla ilk ikisinin aslen birer mescit hüviyeti bulunmalarına rağmen burada faaliyet yürüten şeyhin ölümü üzerine bir türbeye dönüştürülmüş olduğu düşünülebilir. Nitekim Şeyhan Köyü'nün Şeyh Ali Mirce'ye vakfedilen bir köy olması burada faaliyet yürüten şeyhin kendisine ait bir zaviyesinin bulunduğunu göstermektedir. Yine Şeyh Ali ve ardıllarının uzun yıllar boyunca bu kesimde söz konusu faaliyetleri devam ettirdikleri yukarıda zikredilen bilgiler neticesinde açıkça ortaya konmuştur. 20. yüzyıl başlarına ait belgelerde bir mescitten söz edilmesi Şeyhan Köyü'nde bu türbeyle ilişkili başka yapıların bulunduğunu düşündürse de bunların günümüze ulaşamamış olması daha fazla fikir beyan etmeyi engellemektedir.

Mışkan Türbesi'nin mescit ölçülerine yakın bir genişlikte olması Şeyhan'da olduğu gibi şeyhin ölümüyle türbeye dönüştürülmüş olabileceğini göstermektedir. Ancak yapının herhangi bir vakfiye ve kitabesinin bulunmaması tarihlenmesine ilişkin kesin bir kanıya varmayı zorlaştırmaktadır. Ancak kullanılan malzeme ve etrafındaki mezar taşları dikkate alındığında bu şekliyle 19. yüzyıldan daha önceye tarihlenemeyeceği düşünülmektedir. Köydeki en eski yapının 19. yüzyıla ait bir mescit olması da bu düşünceyi desteklemek-

[46] Tihrani, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 86; Woods, *Akkoyunlular*, 340.

[47] Tihrani, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 86, 87.

[48] Tihrani, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 117, 132.

[49] Tihrani, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 315, 353.

[50] Şahabettin Öztürk, "Bitlis Merkez Şemsiyye Mescidi," *VII. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu*, 4-7 Ekim 2011 Bitlis, Ed. Oktay Belli ve Vedat Evren Belli, (Bursa: Bitlis Eren Üniversitesi Yayını, 2013), 166.

[51] Kadir Pektaş, "Bitlis ve Çevresinde Ortaçağ ve Sonrası İncelemeleri (1999)," *18. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* 22-26 Mayıs 2000 İzmir, Haz. Koray Olşen vd., (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), I:2.

[52] M. Oluş Arık, *Bitlis Yapılarında Selçuklu Rönesansı*, (Ankara: Güven Matbaası, 1971), 32.

tedir. Ancak söz konusu mescidin tarihlenmesini sağlayan kitabenin de bir yenilemeye ait olması burada daha erken dönemlerde bu tür yapıların bulunmasını olanaklı kılmaktadır. Ayrıca köydeki mescidin Bitlis merkezdeki 17. yüzyıl mescit planlamasını tekrarlaması bu yapıların söz konusu yüzyıla kadar tarihlenmesini mümkün hale getirmektedir. Bitlis kent merkezindeki Aynu'l Berid, Dört Sandık ve Taş mescitlerinde görülen harimin ortasındaki bir sütunun taşıdığı kemerlere oturan dört kubbeli plan düzenlemesinin Mışkan Köyü Mescidinde de karşımıza çıkması bunların aynı devrin ürünü olduklarını düşündürmektedir.[53]

Kanireş Türbesi'nin diğer türbelerden daha küçük boyutlu olması bunun bir mescitten ziyade orijinalinde de türbe şeklinde oluşturulduğunu göstermektedir. Güney yönünde bir mihrap nişinin bulunması alanın kutsallığına binaen yapılan bir düzenleme olabilir. Bunun yanı sıra Bitlis'teki Şeyhu'l Garib Zaviyesi ile Şeyh Abdullah Bedehşani mescit ve türbesinde görülen bir düzenlemeyle mescitten geçilen daha küçük boyutlu türbe planlamasının burada tekrarlandığı düşünülebilir. Ancak Kanireş Türbesi'nin üst örtüsünün ortadan kalkarak harabe bir görüntüye sahip olmasına rağmen duvarlarının dışa doğru devam ettiğini gösteren ve dolayısıyla başka bir yapıyla bütünlük içerisinde olduğunu düşündüren bir kalıntıya sahip olmaması müstakil bir yapı olduğunu ortaya koymaktadır. Türbenin kuzeyindeki yaklaşık 80 m mesafede bulunan mescidin bir zaviye birimi olarak köydeki yapılar arasında bulunma ihtimali, türbenin de bu zaviyede faaliyet yürüten şeyhin ölümünden sonra zaviye yakınında inşa edilmiş olabileceği düşüncesini doğurmaktadır. Türbenin kitabesinde zikredilen sıfatlar, burada yatanın dini bir karaktere sahip olduğunu göstermesi yapının bir zaviye dahilinde bulunduğu düşüncesini desteklemektedir.

Şeyhan ve Mışkan türbelerinde bulunan mihrap nişi düzenlemesinin yarım daire formlu ve yuvarlak kemerli bir özellik göstermesine rağmen Kanireş Türbesi'nde dikdörtgen formlu ve üçgen alınlıklı bir karakterde olduğu anlaşılmaktadır. İlk tür mihrap nişi düzenlemesinin aksine Bitlis ve çevresindeki cami, mescit veya türbelerde görülmeyen üçgen alınlıklı düzenlemenin söz konusu yapıya özgü olduğu söylenebilir. Yine mihrapların oldukça sade bir görünüşe sahip olmaları da bunların cami ve mescitlerde bulunanlara özgü işlevinin yerine sadece yön belirtme amacı taşıdığı söylenebilir. İlk iki türbedeki mihrap nişlerinin oldukça alçak bir seviyede bulunmaları da bu düşünceyi destekler niteliktedir. Öte yandan Kanireş Türbesi mihrabının yükseklik anlamında normal bir mescit mihrabını aratmayacak seviyede olması yapının minimal boyutlarının aksine bir mescit olarak işlevlenebileceğini düşündürmektedir. Ne var ki kitabesinde bulunan "merkad" ifadesi bunun kesin bir şekilde mezar yapısı olduğunu göstermektedir.

Türbelerin planlamasıyla ilgili Bitlis kentindeki 15. yüzyıl mescitlerini anımsattığına dair düşüncenin yanında bu planlamanın Muş ve Siirt'teki bazı türbe yapılarında da karşımıza çıktığını söylememiz gerekir. Muş Çatbaşı Köyü'ndeki Hacı Ali Evliya Türbesi dikdörtgen planlaması itibarıyla Mışkan ve Şeyhan türbelerini anımsatan dikdörtgen planlı bir kuruluşa sahiptir.[54] Doğu batı yönlü uzanan dikdörtgen planın doğu ucunda birer kapı ve pencere açıklığı ile iç mekânda kuzey ve güney duvarlarda nişlerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Şen'in Mışkan Türbesi'ne benzerliğine değindiği eseri mimari özellikleri göz önüne alınarak 19. yüzyıla tarihlendirmesi gerektiği görüşü makul görünmektedir.[55]

Boran ve ekibi tarafından Siirt ve ilçeleri ile Batman'ın Kozluk ilçesinde gerçekleştirilen araştırmalar neticesinde ortaya konan yayınlarda listelenen özellikle Siirt'in Kurtalan ilçesine bağlı köylerde bulunan üç türbe ile Baykan ilçesine bağlı köylerdeki iki türbenin dikdörtgen planlı düzenlemesi çalışma dahilindeki türbelerle benzerlik göstermektedir. Kurtalan'daki Çalıdüzü Köyü Şeyh Selman Türbesi ile Beykent Köyü Şeyh Hüseyin Türbesi'nin dikdörtgen planlaması ve yarım daire formlu mihrap düzenlemesinin Şeyhan ve Mışkan

[53] Tokat, *Bitlis Kent Dokusu*, 487, 491, 495.

[54] Korkmaz Şen, "Hz. Ömer'in Yadigârı Muş Ulu Camii ve Hacı Ali Evliya (Abdulvahab Gazi) Hz. Türbesi," *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 65 (2020), 504.

[55] Şen, *Muş Ulu Cami*, 507.

türbeleri ile olan benzerliği bu düzenlemenin bölgesel bir üslubu yansıttığını düşündürmektedir.[56] Yine Baykan'daki Çevrimtepe Köyü Şeyh Ali Türbesi ile Adakale Köyü'ndeki bir türbenin de bu planlamayı tekrarladığı görülmektedir.[57] Ancak Çevrimtepe Şeyh Ali Türbesi, birbirine bitişik dört mekandan oluşan büyük bir kompleks düzenlemesi ortaya koymaktadır. Yine de büyük bir kemerle geçilen ilk mekânın doğusundaki bir mihrap nişi içeren bölüm Güroymak'taki örnekleri akla getirmektedir. Yapının yarım daire formlu mihrabı, Şeyhan ve Mışkan'da olduğu gibi yuvarlak kemerle tamamlanırken kavsarasında istiridye kabuğu barındırmaktadır.

Adakale Köyü'ndeki türbenin güney cephesinin ortadan kalkmış olması sebebiyle bir mihrap nişinin bulunduğunu söylemek güçtür. Ancak burada da dikdörtgen planlamanın tercih edilmesi Güroymak türbelerini anımsatmaktadır. Kurtalan'ın Beykent Köyü'ndeki Murad Han Türbesi'nin de dikdörtgen bir planlama göstermesine rağmen büyük oranda tahribata uğramış olması asli planının anlaşılmasını engellemektedir. Ancak içerdiği mezar taşı üzerindeki bilgilerden Hazo (Kozluk) yöneticisi olduğu anlaşıldığından yapının orijinalinde muntazam bir planlamaya sahip bir türbe olduğu düşünülmektedir.[58] Dikdörtgen bir planlama gösteren bu türbelerin üst örtüleri tamamen yıkılmış vaziyettedir. Ancak özellikle Şeyh Hüseyin Türbesi'nin üst örtüsünün olmadığına inanılmakta; bu durumun yöre halkı tarafından türbenin asli özelliği olduğu değerlendirilmektedir. Ancak planlama itibarıyla Güroymak'taki düzenlemeyi tekrarladığından bu yapının da üstünün örtülü olmasının kuvvetle muhtemeldir.

Kurtalan'daki üç türbeden ilk ikisinin 18. yüzyıla tarihlenebileceğini değerlendiren Boran ve ekibi, Murad Han Türbesi'ni de içerisindeki mezar taşına atfen 17. yüzyılın sonlarına tarihlemektedir.[59] Baykan'daki Şeyh Ali Türbesi içerisindeki en eski mezar taşı 1091/1682 ve türbeye ismini veren Şeyh Ali'nin mezarı da 1102/1691 tarihli olduğundan yapının aynı tarihlerde inşa edilmiş olabileceği değerlendirilmektedir.[60] Son olarak Baykan'daki Adakale Türbesi'nin de 1103/1692 tarihli bir mezar içermesi, bu yapının da en geç 17. yüzyılda inşa edilmiş olduğunu göstermektedir.[61] Plan özelliklerinin benzerliği göz önüne alındığında Şeyhan ve Mışkan türbelerinin de bu tarihlere yakın bir dönemde inşa edilmiş oldukları varsayılabilir. Ancak yukarıda da değinildiği gibi Bitlis'teki 15. yüzyıl mescitleri ile olan benzerlikler de hesaba katılınca kesin bir tarihleme yapmak zorlaşmaktadır. Yine de Şeyhan ve Mışkan türbelerinin işçilikleri göz önüne alınarak her ne kadar Bitlis yapılarıyla benzerlik gösterseler de günümüzdeki halleriyle 17. yüzyıldan daha öncesine tarihlenemeyecekleri kanaati ağır basmaktadır. Öte yandan Kanireş Türbesi'nin herhangi bir onarıma tabi olduğunu düşündüren bir veri bulunmadığından yapının kitabesinde geçen tarihte yani 1470 yılında inşa edildiği haliyle günümüze ulaştığı; ancak üst örtünün yıkılarak hem iç mekânın ayrıntılarının hem de üst örtünün niteliğinin anlaşılamadığı söylenebilir.

Güroymak'taki bu üç türbenin malzeme ve teknik anlamında birbirine benzer özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Düzgün kesme taş kullanılan yapı duvarlarında süslü cephelerin bulunmadığı, bunun aksine oldukça sade bir görünüş aksettirdikleri anlaşılmaktadır. Üç türbeden günümüze ulaşan kalıntılarından yola çıkarak Kanireş Türbesi'nin inşa edildiği tarihin özelliklerini yansıttığını söylemek mümkündür. 1470 yılında Akkoyunlu hakimiyeti döneminde oldukça küçük bir mimari örnek olarak, Bitlis merkezindeki diğer Akkoyunlu yapılarından Paşa Hanı ve Ulu Cami minaresi ile benzer noktası iç mekandaki taşçı işaretinin bu

[56] Ali Boran vd., *Kurtalan'daki Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Eserleri*, (Ankara: Siirt Valiliği Yayını, 2009), 80-87.

[57] Ali Boran, *Baykan'daki Osmanlı Dönemi Eserleri*, (Ankara: Siirt Valiliği Yayını, 2009), 55, 71.

[58] Boran vd., *Kurtalan'daki Eserler*, 92-94.

[59] Boran vd., *Kurtalan'daki Eserler*, 80, 84, 92.

[60] Boran, *Baykan'daki Eserler*, 60, 62.

[61] Boran, *Baykan'daki Eserler*, 70.

handa da bulunmasıdır.[62] Yukarıda değinildiği üzere söz konusu işaretin 13. yüzyıl Anadolu Selçuklu hanlarında bulunmasına rağmen bunların birbiriyle bağlantısını kurmak olanaksızdır. Bitlis merkez yapılarındaki işaretlerle şekil olarak bir benzerlikten söz etmek mümkün değilse de bu dönemde Bitlis yapılarında çok sık görülmeyen bu düzenlemenin Akkoyunlu hakimiyeti dönemine ait eserlerde karşımıza çıkması ilginçtir. Daha erken dönemlerde özellikle 13. yüzyıla ait Ahlat türbelerinde de uygulanan bu taş işaretleme uygulamasının Akkoyunlu devrinde tekrar ortaya çıkması, taş işçiliğinin belli bir sisteme tabi olduğunu düşündürmektedir. Ancak bunu kanıtlayacak daha fazla veri olmadan kesin bir yargıya varmak olanaksızdır.

Yapıların düzgün kesme taş malzemeleri ve inşa teknikleri bağlamında benzer olduğuna değinilmişti. Bunlardan Şeyhan Türbesi'nde sivri kemerli tonoz örtünün orta kısımda bir kemerle desteklenmesi Bitlis'in en eski yapısı olan Ulu Cami'den itibaren görülen bir uygulamadır. 1150 tarihinde yenilenen eserin üç sahınlı harimini örten sivri kemerli tonozların belli aralıklarla cephe duvarları ile ayaklara oturan takviye kemerleriyle desteklenmesi tonozun ağırlığını dağıtmayı amaçlamaktadır.[63] Bu pratik çözümün Şeyhan Türbesi'nde de karşımıza çıkması üst örtünün ağırlığını yan duvarlara aktarma amacı taşımaktadır. Üst örtü, takviye kemeri ve yapım tekniğinin 17. yüzyılda yenilendiği bilinen Bitlis'teki Şeyh İbrahim Mescidiyle benzerlik göstermesi yapıların birbirine yakın dönemlerde inşa edildiklerini düşündürmektedir. Yine Mışkan Türbesi'nde bir takviye kemeri bulunmasa da kesme taş işçiliğinin Şeyhan örneğiyle benzer olması bunların da çağdaş olduğunu düşündürmektedir. Şeyhan Türbesi'nin takviye kemeri oldukça düzgün kesilen taşlardan oluşturulmuşken tonozun taşları üzerinde murç izlerinin bulunduğu görülmektedir. Mışkan Türbesi'nde de görülen bu murç izleri aynı dönemde inşa edilmiş oldukları düşüncesini desteklemektedir. Ancak Şeyhan Türbesi'nin tonoz altında kalan bölümleri ile doğu ve batı duvarlarının ve dış cephesinin kırma taş malzemeden müteşekkil olması iki farklı işçiliğin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu iki farklı düzenlemenin farklı dönemlerin ürünü olduğu savunulabilir. Ancak bunu kanıtlayacak daha fazla veri olmadan kesin bir kanıya varmak mümkün değildir. Öte yandan Kanireş Türbesi'nin de düzgün kesme taş malzemeyle inşa edildiği ancak taşlarının büyük oranda likenleşmeye maruz kaldığı görülmektedir. Taşların genel olarak düzgün yüzeylere sahip olduğu görülse de bazılarında murç izleri bulunmaktadır. Ancak yapının bir onarım geçirdiğini düşündürecek herhangi bir veri bulunmamaktadır. Yapının kitabesi ile cephe duvarlarının aynı malzemeden ve aynı tekniklerle oluşturulması bunun inşa edildiği dönemdeki şekliyle günümüze ulaştığını kanıtlamaktadır.

Üç türbenin de herhangi bir süsleme programına sahip olmadığını söylemek gerekir. Sadece Mışkan Türbesi'nin batı duvarında, duvarların tamamında kullanılan beyaz renkli boyayla oluşturulmuş madalyon ve hilal motifi yer almaktadır. Türbenin iç mekânında kesme taşların her birinin etrafı bir çerçeve oluşturacak şekilde beyaz renkli boyayla boyanmıştır. Bu uygulama özellikle 19. yüzyılın sonundan itibaren Bitlis yapılarında kullanılmaktadır. Muhtemelen böcek ya da karıncalardan korunmaya yönelik bir tasarruf olduğu değerlendirilen bu düzenlemenin, dış cephelerde bir süsleme olarak da işlevlendirildiği görülmektedir. Mışkan Türbesi'nde mihrapta ve kesme taşların etrafında bulunması bunun 20. yüzyılın başlarından itibaren uygulanmış olduğunu düşündürmektedir. Yine batı duvardaki madalyon ve hilal motiflerinin de aynı döneme ait olması kuvvetle muhtemeldir. Oldukça basit bir kurguya sahip olan üç motiften yanlarda bulunan hilal ve hilalin çevrelediği madalyonun da bu boyayla oluşturulduğu görülmektedir. Madalyonların her ne kadar yuvarlak bir modele sahip olsalar da içerisindeki yıldız motifleriyle aslında hilal ve yıldız kompozisyonunun oluşturulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Kenarlardaki birer hilal ve madalyon modelinin arasındaki tek madalyon ise ortasında altı kollu basit bir desenin etrafını saran üçgenlerle oluşturulmuştur.

[62] Resul Yelen, "Selçuklu Çağı Anadolu Mimarisinde Malzeme ve Teknik (Doğu ve Güneydoğu Anadolu)," (Doktora Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2019), 18.

[63] Arık, *Bitlis'te Selçuklu Rönesansı*, 14.

Güroymak'taki üç türbede herhangi bir süsleme örneği bulunmasa da Kanireş Türbesi'nin kitabesinden söz etmek gerekir. Sülüs hatlı iki satırlık kitabe dikdörtgen formlu yekpare bir kesme taş üzerine hakkedilmiştir. Yazılar taşın oyularak harflerin ortaya çıkarıldığı teknikle oluşturulmuştur. Harflerin büyük oranda üst üste bindiği istifli sülüs hatla oluşturulan kitabenin benzer örnekleri Bitlis merkez yapılarında da karşımıza çıkmaktadır. Bitlis'teki 848/1444 tarihli Hacı Begiye Mescidi ile 941/1534-1535 tarihli Şükriyye Medresesi'nin kitabeleri aynı özelliklere sahiptir. İstifli sülüs hatta sahip bu kitabelerin de iki satır halinde işlevlendirildiği ve yapının türü, banisi ve inşa tarihi hakkında bilgiler içerdiği anlaşılmaktadır. Kanireş Türbesi kitabesinde bu ikisinden farklı olarak ilk satırın yarısının bir Kur'an ayeti barındırdığı görülmektedir. Yine ayetin bitiş noktasında yapının yapım emrini ifade eden "Emera" ibaresinin baş harfi olan elifin vurgulu ve diğer harflerden daha yüksek tutulması yoluyla ilk satırın iki kısma ayrıldığı izlenimi oluşturulmuştur.

Sonuç

Bitlis ile Muş şehirleri arasında konumlanan Güroymak kentindeki bu üç türbenin geniş bir tarih aralığında bölgede hüküm süren devletlerin vesikası niteliğinde oldukları ortaya çıkmıştır. İlk olarak Şeyhan Türbesi'nin 13. yüzyılda bölgede hüküm süren Eyyubilere bağlı yerel bir bey tarafından vakfedilen bir bölgede bulunması ve oldukça uzun bir süre boyunca bu vakfın varlığını sürdürmesi tarihsel sürekliliğin anlaşılmasını sağlamaktadır. Günümüzde de Güroymak ve çevresinde yürütülen dini faaliyetlerin en geç 13. yüzyıldan itibaren gerçekleştirildiğinin en önemli kanıtı olarak değerlendirilebilecek Şeyhan Türbesi'nin asli haliyle olmasa da büyük oranda ilk günkü anlayışla varlığını sürdürmüş olduğu söylenebilir. Mışkan Türbesi'nin de kesin olarak tarihlendirilmesi mümkün olmasa da 16. yüzyıldan itibaren tesis edilen Osmanlı hakimiyeti zamanlarında varlığını sürdürdüğü ve plan ve malzeme özellikleri itibarıyla Şeyhan Türbesi'ni tekrarladığı anlaşılmıştır. Kanireş Türbesi'nin 15. yüzyılda oldukça hareketli bir dönem geçiren Bitlis ve çevresinin ilk kez Akkoyunlu hükmüne geçtiği bir tarihte inşa edilmesi de Akkoyunluların inşa faaliyetlerini anlamayı kolaylaştırmaktadır.

Kanireş Türbesi'nin bir başka özelliği de Güroymak ve çevresinde varlığı bilinen Akkoyunlu hakimiyetinin kim tarafından yürütüldüğünü anlatan bir kitabeye sahip olmasıdır. Şerefname'de de zikredilen Pazuki Beylerinin Bitlis Emirliği ile olan anlaşmazlıklarının daha iyi anlaşılmasını sağlayan da yine bu eser olmuştur. Nitekim Pazuki emirlerinin Bitlis kentine bu kadar yakın bir konumda bulunduğunu düşündüren başka bir kanıt günümüze ulaşmamış; yine tarihi kaynaklarda da bunların Çukur Ovası ve çevresinde hüküm sürdüklerini belirten bir kayıt yer almamıştır. Dolayısıyla Güroymak'taki basit bir türbe yapısından çok bir dönemin tarihi olaylarını anlamayı sağlayan önemli bir kalıntı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Türbelerin barındırdığı plan düzenlemesinin Siirt ve ilçelerinde de karşımıza çıkması bunların bölgesel bir üslubun kalıntıları olduğunu göstermiştir. Dikdörtgen planlı ve bir yönünde mihrap nişi bulunan, Bitlis'teki 15. yüzyıl mescitleri ile Muş ve Siirt'teki 17. yüzyıl ve sonrasına ait türbeleri anımsatan bu planın bölgedeki diğer çokgen türbelerden farklı bir gruba dahil olduğu anlaşılmıştır.

Son olarak şunu söylemek gerekir ki: Eyyubi, Akkoyunlu ve Osmanlı dönemlerinde bölgede söz sahibi olan beylere ve onların vakfettiği kurumlara ait olduğu anlaşılan ve sanat tarihi disiplini içerisinde tarihsel geçmişleri ile mimari özellikleri detaylı olarak açıklanan bu üç eserin korunması gerekli kültür varlıkları arasında değerlendirilmesi ve bu anlamda koruma sağlanması elzemdir. Özellikle Kanireş Köyü'ndeki türbenin gerçekleştirilecek bir kazıyla tamamen ortaya çıkarılması ve restorasyonu yapılarak gelecek nesillere aktarılması gerektiği kanaatindeyiz.

Teşekkür Yazar, çalışmanın her aşamasında desteklerini esirgemeyen Bitlis Yüzey Araştırması ekibine, Araştırma Başkanı Doç. Dr. Hazal Ceylan Öztürker Demir'e ve araştırmaya her türlü desteği sunan "Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı" (BETAV) ile Bitlis Valiliği'ne teşekkür eder.
Hakem Değerlendirmesi Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek Yazar Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı (BETAV) tarafından desteklenmiştir.

Acknowledgements The author extends sincere gratitude to the Bitlis Survey team, to the Head of Research, Assoc. Prof. Dr. Hazal Ceylan Öztürker Demir, for their unwavering support throughout all stages of the study, and to the "Bitlis Foundation for Education and Promotion" (BETAV) and Bitlis Governorate for their all kinds of supports to the research.
Peer Review Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support Bitlis Foundation for Education and Promotion (BETAV).

Yazar Bilgileri Muhammet Erşed Tokat
Author Details [1] Batman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Batman, Türkiye
0000-0003-3958-6144 mersed.tokat@gmail.com

Kaynakça | References

Altunay, Emine. "1540 (H.947) Tarihli Tapu Tahrir Defterine Göre Bitlis Sancağı." Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1994.

Anonim. "Viaggio Dvn Mercante Che Fv Nella Persia." *Delle Navigationi et Viaggi II* içinde Ed. Giovanni Battista Ramusio, Venetia, 1559, 78-91.

Arık, M. Oluş. *Bitlis Yapılarında Selçuklu Rönesansı*. Ankara: Güven Matbaası, 1971.

Bar Hebraeus. *The Chronicle of Gregory Abu'l-Faraj I*. Çeviren Sir Ernest A. Wallis Budge, Amsterdam: Apa-Philo Press, 1976.

Bilgin, Ali Rıza ve Süreyya Eroğlu Bilgin. "Anadolu Türk Mimarisinde Taşçı İşaretleri: Genel Bir Literatür Değerlendirmesi," *Sanat Tarihi Dergisi 33/1* (2024), 171 – 261.

Boran, Ali, Abdülhamit Tüfekçioğlu, İrfan Yıldız ve Zekai Erdal. *Kurtalan'daki Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Eserleri*. Ankara: Siirt Valiliği Yayını, 2009.

Boran, Ali. *Baykan'daki Osmanlı Dönemi Eserleri*. Ankara: Siirt Valiliği Yayını, 2009.

Çetintaş, Özgür. "Kurgan ve Çadır Mimarisinden Güroymak Karanday Ağa (Kalender Baba) Kümbetine." *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 9/2* (2020), 217-224.

De Morgan, Jacques. *The History of The Armenian People*. Çeviren Ernest F. Barry, Boston: Hairenick Associates Inc, 1965.

Demir, Ahmet. *Ahlat Eyyubileri Tarihi*. İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2019.

Diyanet İşleri Başkanlığı. *Kur'an-ı Kerim Meali*. Hazırlayan Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.

El Münşi, İbnu'l Emir İbrahim. *Nuzhetu'n-Nazir ve Rahatu'l-Hatir*. Editör Yusuf Baluken, İstanbul: Nubihar Yayınları, 2019.

Eser, Mithat. "Selçuklular Döneminde Muş ve Çevresi." *Turkish Studies 9/1* (2014), 185-207.

Grousset, Rene. *Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi*. Çeviren Sosi Dolanoğlu, İstanbul: Aras Yayınları, 2006.

Güner, Ahmet. "Melik," *TDV İslam Ansiklopedisi*. 29: 51-53. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004.

İbn Bibi. *El-Evamirü'l-Ala'iye Fi'l-Umuri'l-Ala'iye (Selçukname).* Hazırlayan Mürsel Öztürk, I. Cilt, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

İbnü'l Esir. *İslam Tarihi El-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi.* Çeviren M. Beşir Eryarsoy, Cilt II, İstanbul: Bahar Yayınları, 1991.

İbnü'l Esir. *İslam Tarihi El-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi.* Çeviren Abdülkerim Özaydın, Cilt IX, İstanbul: Bahar Yayınları, 1991.

İbnü'l Esir. *İslam Tarihi El-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi.* Çeviren Abdülkerim Özaydın, Cilt XII, İstanbul: Bahar Yayınları, 1991.

İbnü'l Ezrak. *Meyyafarikin ve Amid Tarihi (Artuklular Kısmı)*, Çeviren Ahmet Savran, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, 1992.

Karamağaralı, Beyhan. *Ahlat Mezar Taşları*. Ankara: Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü, 1972.

Kılıç, Orhan. "730 Numaralı Van, 'Adilcevaz, Muş ve Bitlis Livaları Tımar İcmal Defteri (I. Ahmed Dönemi)," Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 1989.

Önkal, Hakkı. *Anadolu Selçuklu Türbeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2015.

Öztürk, Şahabettin. "Bitlis Merkez Şemsiyye Mescidi." *VII. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu*, 4-7 Ekim 2011 Bitlis, Editör Oktay Belli ve Vedat Evren Belli, Bursa: Bitlis Eren Üniversitesi Yayını, 2013, 164-170.

Öztürker Demir, Hazal Ceylan ve Tokat, Muhammet Erşed. "Orta Çağ'dan Cumhuriyet Dönemine Kadar Bitlis İli 2022 Yılı Yüzey Araştırması Sonuçları." *39. Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt 2*, Ed. Erol Evcin içinde 285-301. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2024.

Öztürker Demir, Hazal Ceylan, "Bitlis – Tarihi Kermate Yolu Üzerinde İnşa Edilmiş İki Stratejik Yapı: Kefender Kalesi ve Hanı." *Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Uluslararası Teori, Araştırma ve Derlemeler,* Editör Hakan Altıntaş, Mustafa Mete ve Neslihan Bolat Bozaslan, Cilt 2 içinde 256-273, Ankara: Serüven Yayınları, 2023.

Öztürker Demir, Hazal Ceylan. "Bitlis'te Az Bilinen Bir Anıtsal Mimari Örneği: Yumurtatepe (Papşin) Kilisesi." *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication 12/4* (2022), 1010-1025.

Öztürker Demir, Hazal Ceylan. "Yeni Tespitler Işığında Bitlis'te Kiliseden Camiye Dönüştürülen İki Yapı Örneği: Kireçtaşı Köyü Cami ve Arıdağ Köyü Cami." *Gaziantep University Journal of Social Sciences 22/3* (2023), 786-801.

P'arpec'i, Ghazar. *History of Armenians V.* Çeviren Robert Bedrosian, New York: Sources of The Armenian Tradition, 1985.

Pektaş, Kadir ve Gülsen Baş. "Bitlis Güroymak ve Tatvan İlçelerinde Ortaçağ ve Sonrası 2001 Yılı İncelemeleri." *20. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* 1. Cilt, Ankara: Kültür Bakanlığı Dösimm Basımevi, 2003, 53-66.

Pektaş, Kadir. "Bitlis ve Çevresinde Ortaçağ ve Sonrası İncelemeleri (1999)." *18. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* 1. Cilt, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001, 1-16.

Sanjian, Avedis K. *Colophons of Armenian Manuscripts, 1301 – 1480*. Massachusetts: Harvard University Press, 1969.

Sümer, Faruk. "Ağa." *TDV İslam Ansiklopedisi.* 1:451-452, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988.

Sümer, Faruk. *Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*. Ankara: Güven Matbaası, 1976.

Şen, Korkmaz. "Hz. Ömer'in Yadigârı Muş Ulu Camii ve Hacı Ali Evliya (Abdulvahab Gazi) Hz. Türbesi." *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 65* (2020), 487-516.

Şen, Korkmaz. "Bitlis Kalesi'nde Bulunan Sinan Bey (Kale) Hamamı ve Rölöve Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme," *Erdem* 80 (2021): 161-196.

Şeref Han, *Şerefname Kürt Tarihi*. Çev. M. Emin Bozarslan, İstanbul: Ant Yayınları, 1971.

Şerif, Aptürrahim. *Ahlat Kitabeleri*. İstanbul: Hamit Matbaası, 1932.

Tekin, Rahmi. *Vakıf Kayıtları Ekseninde Bitlis'in Kültür Mirası*. Ankara: Hece Yayınları, 2021.

Tihrani, Ebu Bekr-i. *Kitab-ı Diyarbekriyye*, Çeviren Mürsel Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Tokat, Muhammet Erşed. "17. Yüzyılda Bitlis Kent Dokusu." Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2024.

TOKAT, Muhammet Erşed. "Matrakçı Nasuh'un Bitlis Minyatüründe Kentin Mimari Dokusu," *Sanat Yazıları* 51 (2024): 549-565.

Tuncer, Orhan Cezmi. "13. Yüzyıla Ait Üç Kümbet." *Sanat Tarihi Yıllığı* 6 (1976), 89-124.

Tuncer, Orhan Cezmi. "Diyarbakır-Bitlis Kervan Yolu ve Üzerindeki Hanlarımız," *Vakıflar Dergisi* XXV (1995): 9-34.

Turan, Osman. *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2022.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi.* Cilt 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.

Woods, John E. *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*. Çeviren Sibel Özbudun, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1993.

Xosro, Nasır. *Sefername*. Çeviren Erkan Çardakçı, İstanbul: Avesta Yayınları, 2016.

Yelen, Resul, "Selçuklu Çağı Anadolu Mimarisinde Malzeme ve Teknik (Doğu ve Güneydoğu Anadolu)." Doktora Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2019.

Yılmaz, Ahmet. "413 Numaralı Mufassal Tapu Tahrir Defterine Göre Bitlis Sancağı (1555-1556)." Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010.

Yılmaz, Bilal. "Muş Vakıfları." Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2009.

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Evkaf Vakıflar (EV.VKF.) 14/18, 19 Kanun-i Evvel 1292 (31 Aralık 1876)

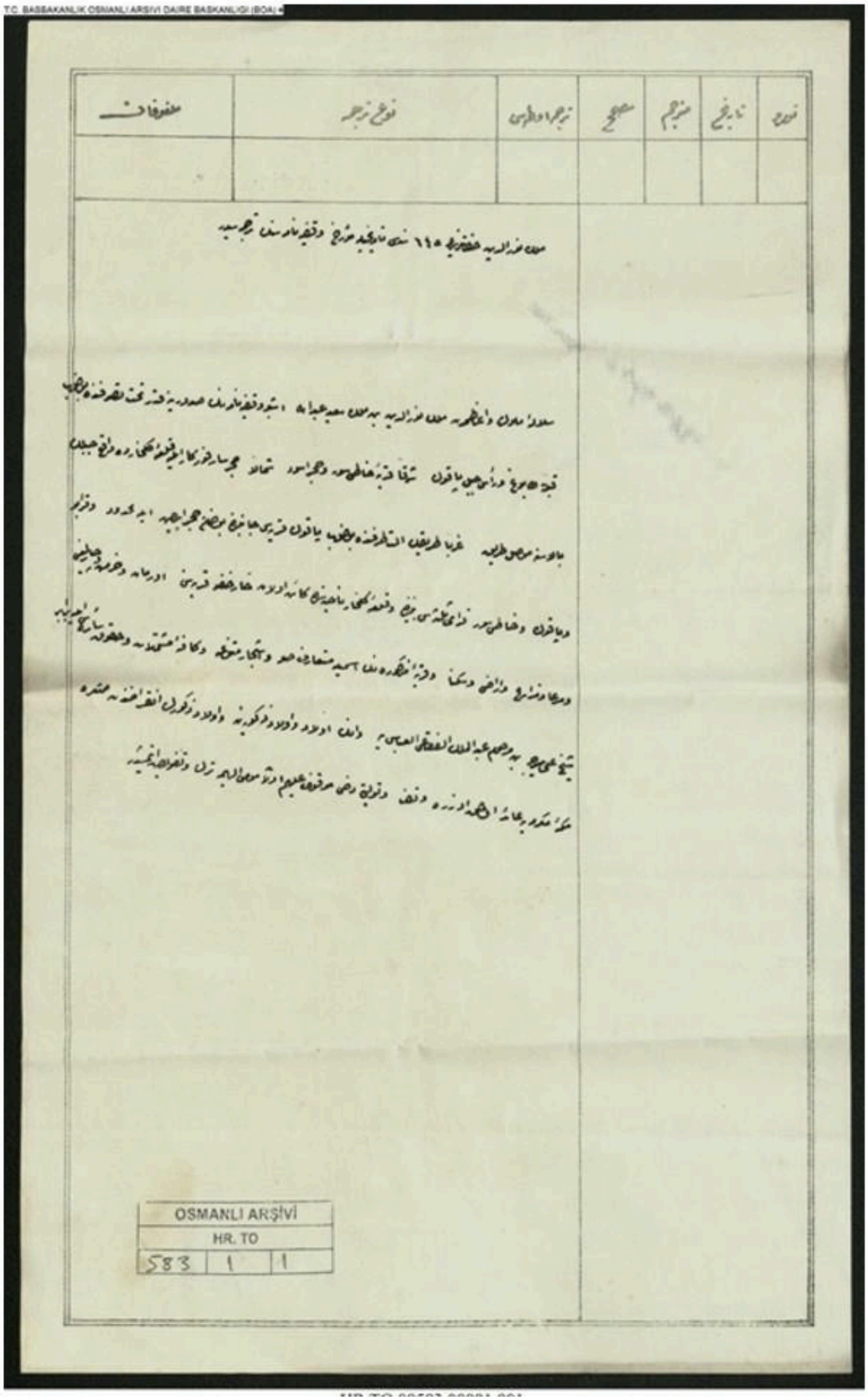
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO.) 583-1, 5 Zilhicce 1292 (2 Ocak 1876).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Şura-yı Devlet (ŞD.) 426-32.2, 1 Kanun-i Sani 1322 (14 Ocak 1907)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Tapu Tahrir (T.T.) 413, Tarihsiz.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Tapu Tahrir (T.T.) 730, 29 Zilhicce 1025 (7 Ocak 1617).

Ek | Appendix

Ek 1: *Türbelerin konumlarını gösteren uydu görüntüsü, Google Earth Pro (GEP)*